

İran Araştırmaları Merkezi

İRAN'DA ENERJİ: REZERVLER, ÜRETİM, TÜKETİM VE KURUMSAL AKTÖRLER

Samet Muğanlı

Temmuz 2020 © İram Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.
Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.
Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör : Hasret Karali
Grafik Tasarım : Hüseyin Kurt

İram Araştırmaları Merkezi
Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye
Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta: info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İRAM

İran Araştırmaları Merkezi

İran'da Enerji: Rezervler, Üretim, Tüketim ve Kurumsal Aktörler

Energy in Iran: Reserves, Institutional Actors, Production, and Consumption: Energy Portrait of Iran

انرژی در ایران: ذخائر، تولیدات، مصارف و مؤسسات

Samet Muğanlı

1990 yılında İran'ın Kaşkay bölgesinde doğdu. Lisans ve yüksek lisansını makine mühendisliği üzerine İran'da bitirdi. 2013-2015 yıllarında rafineride çalıştı, 2015-2017 aralığında lise düzeyindeki okullarda makine alanında öğretmenlik yaptı. 2017'de Türkiye'de Gazi Üniversitesinde aynı bölümde doktora başladı. Uzmanlık alanı yenilenebilir enerjidir. Muğanlı, Kaşkay kültürü ve çocuk edebiyatı ile de ilgilenmektedir. Hazırladığı Korkmaz Paşa kitabı ile Benim Ülkem Türkiye Yarışması'nda üçüncülük ödülü aldı.

İRAM
YAYINLARI

Analiz

İÇİNDEKİLER

Giriş	4
1. İran İslam Devrimi Öncesi ve Sonrası Enerji Kurumlarındaki Değişiklikler	4
1.1. İran İslam Devrimi Öncesi Enerji Kurumları	4
1.2. İran İslam Devrimi Sonrası Enerji Kurumları	5
1.3. Enerji Kurumları ve Enerji Yönetiminin Temel Sorunları	5
2. İran’da Yenilenemez ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları	6
2.1. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları: İran’ın Enerji Üretimi ve Tüketimi	7
2.2. İran’ın Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Genel Bir Bakış	9
3. Stratejik Enerji Elipsinde Jeopolitik Güçlerin Rekabetinin Analizi	9
4. İslam Devrimi Öncesi ve Sonrası Nükleer Faaliyetler	10
4.1. İslam Devrimi Öncesi Nükleer Faaliyetler	10
4.2. İslam Devrimi Sonrası Nükleer Faaliyetler	11
5. İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları	14
5.1. Obama Dönemi Yaptırımları	14
5.2. Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)	15
5.3. ABD’nin KOEP’ten Çıkması ve İran Enerji Sektörüne Yönelik Yeni Yaptırımları	15
5.4. Diğer Ülkelerin Durumları	15
6. Türkiye-İran Enerji İlişkileri	17
7. Sonuç	18
Kaynaklar	20

Şekil ve Tablolar

Şekil 1: Stratejik Enerji Elipsi	10
Tablo 1: Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı (2001-2018)	7
Tablo 2: Petrol Rezervlerinin Dağılımı (2013- 2018)	8
Tablo 3: Devrim Öncesinde Başlayan Nükleer Projeler	11
Tablo 4: İran’da Nükleer Faaliyetlerle İlgili Öne Çıkan Diğer Konular	13

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
KOEP	: Kapsamlı Ortak Eylem Planı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
SATBA	: Yenilenebilir Enerji ve Elektrik Verimliliği Örgütü
SWIFT	: Uluslararası Ticaret ve Finans İşletmelerinde Parasal Transferin Yapılmasını Sağlayan Ödeme Sistemi/Ağı
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması

ÖZET

- İran'daki enerji kurumları, İslam Devrimi öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir. İran'ın enerji sektöründeki yüksek potansiyeli ve ilgili jeopolitik durumu göz önüne alındığında Enerji Bakanlığının kurulmasının gündeme getirilmesi elzemdir.
- Basra-Hazar eksenine hâkim olma amacı ve güçlü ülkelerin askerî-siyasi alanlarda yarışması ortaya çıkacak yeni uluslararası sistemin temelini oluşturacaktır.
- İranlılara göre ABD'nin Nükleer Anlaşma'dan çekilmesi ve Tahran'ın nükleer taahhütlerini azaltması Batılıların planlarına aykırıdır. İran üzerindeki uluslararası baskının nedeni İran'ın nükleer konusundaki eylemlerinin askerî amaçlı olduğunun düşünülmesidir. Ancak İran, nükleer eylemlerinin barışçıl amaçlı olduğu iddiasındadır.
- Türkiye, İran'la ticari ilişkilerine ve İran'ın enerji kaynaklarını ithal etmeye devam ederse ABD'nin ekonomik baskılarının daha da şiddetleneyeceğini ve Rusya-İran eksenini stratejik bağlarını etkileyebilecek risklerin ortaya çıkacağını kabul etmelidir.
- İran, iç ve dış politikasında değişiklik yapmazsa ve aktif enerji diplomasisindeki sorunu çözmezse petrol, doğal gaz üretimi ve ihracatı konusunda zor dönemler geçirecek gibi görünmektedir. Bu durum, İran'ın ekonomik ve bölgesel durumunu etkileyecektir.

Anahtar Kelimeler: İran, Enerji Kurumları, Enerji Kaynakları, Nükleer Enerji, Stratejik Enerji Elipsi, Yaptırımlar, Türkiye, ABD

SUMMARY

- Energy institutions can be examined through two periods: before and after the Iranian Revolution. Considering the high potential of Iran in the energy sector and its related geopolitical situation, it is essential to bring up the establishment of the Ministry of Energy.
- The aim of dominating in the Basra-Caspian axis and the competition between the giant countries in the military-political areas around the world will lead to the formalizing the basis of the emerging international system.
- Iranians have believed that the reduction in Iran's nuclear obligations has impaired the plans of the Western countries. Against international pressures on the Iranian state, Iran's action consists of both military and peaceful meaning in the axis of nuclear matter.
- Turkey have to accept that if its energy imports continues with Iran in the context of commercial relations, the exacerbation of US's economic pressures toward it will increase and simultaneously, the new risk factors will also arise that may affect the strategic ties with Russia-Iran axis.
- Iran will face various difficulties in its sectors of: oil, natural gas production, and exportation, if it does not change its internal-external policy and does not solve its problem in the active energy diplomacy. This situation will also affect Iran's economic and regional position.

Keywords: Fiduciary Institutions of Energy, Energy Resources of Iran, Nuclear Energy, Strategic Energy Ellipse, Sanctions, Relations with Turkey

چکیده

- نهادهای متولی انرژی در ایران در دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی قابل بررسی اند. با توجه به پتانسیل بالای این کشور در بخش انرژی و وضعیت ژئوپلیتیکی آن، تشکیل وزارت انرژی الزامی به نظر می رسد.
- تلاش برای تسلط بر محورهای مواصلاتی دوکانون بصره-خزرو رقابت سیاسی-نظامی ابرقدرتها در سر اسر جهان، پایه و اساس تحولات نظام بین المللی در حال ظهور را تشکیل خواهد داد.
- با توجه به خروج آمریکا از برجام، مقامات ایران معتقدند که کاهش تعهدات هسته ای تهران، برنامه ریزی غربی ها را ابر هم زده است. از دید غربی ها اقدامات جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با فشارهای بین المللی جنبه نظامی دارد، اما دولت ایران مدعی صلح آمیز بودنش است.
- ترکیه چنانچه تصمیم به تداوم روابط تجاری و دسترسی به منابع انرژی ایران بگیرد، باید مخاطرات اقدامات آمریکا علیه خود را بپذیرد که این امر می تواند بحرانهای اقتصادی اش را تشدید کند و آن را به سمت تعمیق روابط راهبردی با محور روسیه-ایران سوق دهد.
- ایران چنانچه سیاست خارجی و داخلی خود را تغییر ندهد و ضعف در دیپلماسی انرژی را جبران نکند، در سالهای آتی وضعیت دشوارتری در عرصه تولید و صادرات نفت و گاز خواهد داشت و این امر تأثیر منفی بیشتری بر وضعیت اقتصادی و نفوذ منطقه ایش خواهد گذاشت.

کلید واژه ها: نهادهای متولی انرژی، منابع انرژی ایران، انرژی هسته ای، بیضی استراتژیک انرژی، تحریمها، روابط ایران و ترکیه

Giriş

Günümüzde fosil yakıtlardan üretilen enerji tüketimi zirve noktasına ulaşmış durumdadır. Jeologlar yeni ham petrol kaynaklarının bulunmasının neredeyse imkânsız olduğunu bildirmektedir. Öte yandan enerjinin iç ve dış politika ile bağlantısı, İran gibi fosil yakıt rezervi açısından zengin ülkelerin siyasi ve ekonomik rekabetlerini ciddi şekilde etkilemektedir. Yeni kaynaklara erişmenin zorluğu nedeniyle fosil yakıtların tükendiği bir geleceğe doğru gidilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji tüketiminde daha bilinçli hareket edilmesi gerekmektedir.

Enerji ile ilgili öne çıkan diğer bir konu da enerji politikasıdır. Bu alanın en tartışmalı konularının başında nükleer enerji gelmektedir. İran da dâhil olmak üzere bazı ülkeler ekonomik gücünü ispatlamak için nükleer enerji konusuna önem vermektedir. Nükleer enerjiye sahip olan ülkelerin nükleer silah yapımına yönelme ihtimali uluslararası kamuoyunu endişelendirmektedir. Bu nedenle başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere bazı uluslararası kuruluşlar bu hassas duruma çözüm üretmeye çalışsa da birçok ülkenin nükleer silaha sahip olmaya çalıştığı bilinmektedir.

Petrol ve doğal gaz bakımından son derece zengin kaynaklara sahip olan İran, enerji alanında gerek uluslararası ekonomi gerekse enerji jeopolitiği bakımından önemli ülkelerden biridir. Tarihsel süreçte enerji kaynaklarının yönetimi, enerji kaynaklarının ekonomik yönü, enerji kaynaklarının ve enerji yollarının jeopolitik anlamda önemi ve buna benzer birçok alt başlık İran özelinde oldukça önemli dönüşümler ge-

çirmiştir. Bu çalışma İran ile ilgili enerji konusunu birçok açıdan ele almayı amaçlamaktadır. İlk olarak enerji kaynaklarının yönetimi bakımından devlet sistemi içinde kurulan örgütler ve kurumlar hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca İran'daki farklı enerji türlerinin potansiyellerine dair genel bir bilgilendirilmede bulunulacak, bölgesel ve küresel rekabetin amaçları ve politikaları, enerjiyle ilgili ticaret ve yaptırımlar tartışılacaktır. Jeopolitik bir perspektif üzerinden İran-Türkiye ilişkileri, başta enerji olmak üzere diğer alt başlıklar çerçevesinde ele alınacaktır.

1. İran İslam Devrimi Öncesi ve Sonrası Enerji Kurumlarındaki Değişiklikler

Enerji yönetiminin yapısı ülkelerdeki enerji otoritelerine bağlıdır. İran'da başta petrol olmak üzere devlet aygıtının enerji ile ilgili yapılandırmasında meydana gelen gelişmeler Devrim öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem hâlinde ele alınabilir.

1.1. İran İslam Devrimi Öncesi Enerji Kurumları

Avustralya 1901'de İran'a petrol araştırmaları için temsilci gönderen ilk ülkedir. 1903'te gaz ve çok az miktarda petrol keşfedilmiştir. 1908'de Huzistan'da petrol rezervi bulunmuş, ülkede ciddi miktarda petrol olduğu kanıtlandıktan sonra 1909'da iş birliği için İngiltere ve İran birlikte Anglo-Iranian adlı petrol şirketini kurmuştur. 1908'den 1928'e kadar bölgedeki yedi petrol sahasının keşfiyle İran, dünyanın en önemli petrol sahalarından biri hâline gelmiştir. İran Ulusal Petrol Şirketi'nin 1948 yılında kurulmasından ve 1951'de petrolün Kaşgay ilhanlarının Musaddık'a yardımlarıyla millileşti-

rilmesinden sonra Anglo-Iranian Petrol Şirketi işe devam edememiştir. İngiltere, İran'ın siyasi ve ekonomik istikrarını bozmak için İran petrolünün bojkot edilmesini istemiş ve tüm ham petrol alıcılarını İran petrolünü satın almamaları konusunda uyarmıştır.

2. Dünya Savaşı'nda İran; İngiltere, Sovyetler Birliği ve Amerika tarafından işgal edildikten sonra petrol ticareti konusunda büyük sorunlar yaşamıştır. İran'da zamanla petrol ile ilgili kurumlara ihtiyaç duyulmuş, Su ve Güç Bakanlığının kurulmasıyla 1963 yılında bir Yüksek Güç Konseyinin oluşturulması planlanmış ancak vazgeçilmiştir. Su ve elektrik projelerinin uygulanması ve izlenmesi için 1964 yılında yeniden Güç Bakanlığı adı altında bir bakanlık kurulmuştur. 1968'de Su ve Elektrik Bakanlığı tarafından Ulusal Enerji Konseyinin kurulma teklifi de dikkate alınmamıştır.

Stanford Enerji Araştırmaları Enstitüsünün verilerine göre Dünya Bankası 1971-1974 yılları arasında İran'a bir Enerji Bakanlığı kurmayı teklif etmiştir. Bu Enstitünün çalışmalarına dayanılarak 1974'te Güç Bakanlığı kurulmuş ve ülkenin enerji kaynaklarının korunması ve optimal kullanımı, ülkede makro-enerji planı, üretim standartları ve yönteminin belirlenmesi de dâhil olmak üzere enerjiyle ilgili tüm konular bu Bakanlığa devredilmiştir. O tarihlerde Ulusal Petrol Şirketi'nin petrol ve gazın üretimi, rafine edilmesi ve dağıtılması konusundaki planlarını Güç Bakanlığına bildirmesi kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu onayıyla ülkenin bir enerji programına olan ihtiyacı göz önüne alınarak 1977 yılında Enerji Koordinasyon Konseyinin kurulması kararlaştırılmış ancak bu Konsey,

o dönemde meydana gelen siyasi gelişmelerin de etkisiyle oluşturulamamıştır (Khabar Online, 2019).

1.2. İran İslam Devrimi Sonrası Enerji Kurumları

1979'da gerçekleştirilen İslam Devrimi'nden sonra enerji talebi arttıkça bu konu İranlı politikacılar için büyük bir endişe kaynağı olmuştur. 1979 yılında geçici hükümet tarafından Petrol Bakanlığının kurulmasıyla petrol ve doğal gaz alanlarındaki tüm meselelerin bu Bakanlığa devredilmesi kabul edilmiş ve 1982'de Başbakan'ın başkanlık ettiği Enerji Koordinasyon Konseyinin kurulması çalışmalarının yeniden yürürlüğe girmesi ele alınmıştır. Enerji Koordinasyon Konseyinin İran-Irak Savaşı'ndan günümüze ülkede enerji talebinin yönetilmesi ve planlanması gibi amaçlarla kurulması gerektiği hep dile getirilmiş olsa da uzunca bir süre bu Konsey oluşturulamamıştır. Enerji Koordinasyonu Konseyi, Meclisin çatısı altında 2004 yılında kurulsada Konsey, enerji politikalarının rasyonel bir çerçevede oluşturulması amacını şu ana kadar yeterli düzeyde yerine getirememiştir. Son yıllarda meydana gelen gelişmeler ışığında Nükleer Enerji Konseyi, Güç Bakanlığına bağlanmak suretiyle faaliyetlerine devam etmektedir (Khabar Online, 2019).

1.3. Enerji Kurumları ve Enerji Yönetiminin Temel Sorunları

İran İslam Cumhuriyeti Ulusal Enerji Komitesi, güç bakanının başkanlığı altında faaliyet göstermektedir. Ayrıca Komite, Dünya Enerji Konseyinin üyesidir. Komite enerji konusunda

ülkenin hedeflerini gerçekleştirmek amacına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Komite, Güç Bakanlığında bulunan bir Sekreteryaya sahiptir ve Komite sekreteri tarafından yönetilmektedir. Tüm idari işler ve ihtisas komisyonu toplantılarının koordinasyonu Sekreteryaya tarafından yürütülmektedir. Ulusal Enerji Komitesi, Dünya Enerji Konseyi ve üyeleri arasında köprü görevi görmektedir. Komite, belirsizlikleri çözmek ve soruları cevaplamak için toplantılar düzenlemektedir. Ulusal Enerji Komitesi ayrıca ülkede uluslararası enerji konferansları düzenlemekte, ülkenin enerji sektöründeki kurum ve kuruluşların bilimsel ve kültürel etkinliklerini teşvik etmekte ve ayrıca bu kurumlar arasındaki iletişimin gelişmesini amaçlamaktadır. Buna paralel olarak bu kuruluşları desteklemek için konferans, seminer ve çalıştaylar düzenlemektedir (Abdollahpour, 2016).

Ulusal Enerji Komitesinin diğer bir faaliyet alanı da bilgi alışverişi için bir merkez oluşturmak üzere uzmanlar ve enerji sektörü ile iletişim kurmaktır. Örnek olarak en son 19 Haziran 2018'de enerji alanları konulu 2. Uluslararası Enerji Konferansı İran İslam Cumhuriyeti Ulusal Enerji Komitesi ve Uluslararası Enerji Konferansı Sekreteryası tarafından Tahran'da yapılmıştır. İran'da enerji konusunda çok fazla kurumun olması ister istemez koordinasyon sorununa neden olmaktadır. Çok sayıda kurumun etkin bir şekilde çalışması bu kurumların belirli bir amaç etrafında koordine edilmesi hâlinde mümkün olabilir. Bu da yeni oluşturulacak ve bünyesinde tüm enerji alanlarını toplayan bir Enerji Bakanlığının yönlendirmesiyle sağlanabilir.

Enerji sektöründe yer alan kurumların rasyonel bir yapılandırma ile örgütlenmesi ve bu kurumların bir plan çerçevesinde hareket etmesi, bu iki üst yapının koordinasyon görevlerini iyi bir şekilde yapmaları ile mümkün olacaktır.

Anayasa'nın 44. maddesinin¹ yürürlüğe girmesi ile devlet, enerjiden sanayiye birçok alanda tek yetkili durumuna gelmiştir. Ancak enerji de dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde devlet, görevlerini etkin şekilde yerine getirmede başarısız olmuş ve bu nedenle birçok sorun ortaya çıkmıştır. Son yıllarda bazı rafinerilerin ve enerji santrallerinin özel sektöre devredilmesi ile devletin rolünün azaltılması amaçlanmaktadır. Ancak özelleştirme hususunda da çok sayıda sorun yaşanmaktadır. Ülkede enerji gibi önemli bir ekonomik olgunun ekonomik rasyonalite ekseninden çıkarılarak daha çok popülist ve siyasi mülahazalarla yönetilmesi var olan potansiyelin gerçekleştirilmesinin önüne set çekmektedir. Nitekim devlete ait enerji kurumlarının özelleştirilmesi hususunda dahi başarı sağlanamamış olması yine bu çerçevede değerlendirilebilir (Abdollahpour, 2016).

2. İran'da Yenilenemez ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

İran; sahip olduğu gaz rezervleri açısından dünyada ikinci, petrol rezervleri açısından da üçüncü sırada yer almaktadır. Dolayısıyla fosil yakıt bağlamında dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmı Basra Körfezi sahilinde ve Kaşkay bölgesinde (Vilayet-i Kaşkay) yer almaktadır. İran yıllık petrol ve doğal gaz üretiminin önemli

¹ Anayasa'nın 44. maddesine göre İran'ın ekonomik sistemi üç kısma ayrılmıştır: kooperatif, kamu ve özel sektör.

bir kısmını kendi iç tüketiminde kullanmaktadır. Ülkede kişi başına düşen fosil enerji tüketimi dünya ortalamasının çok üzerindedir. Bunun yanında bu kaynakların çıkarılması için gerekli yabancı yatırımın ülkeye gelmemesi nedeniyle bu yer altı servetinden İran tam anlamıyla faydalanamamaktadır (Aminzadeh, 2014).

İran yüz ölçümünün genişliği itibarıyla farklı iklim koşullarına sahip olduğundan güneş, dalga, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları bakımından zengindir. Ancak güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyeli ile mevcut üretim karşılaştırıldığında kaynakların iyi yönetilmediği ortadadır. Fosil yakıtların giderek azalması yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesini ve bu alandan faydalanılmasını gerekli kılmaktadır. İran devleti iç politika olarak yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaşmasını sağlamalıdır.

2.1. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları: İran'ın Enerji Üretimi ve Tüketimi

Dünyada en büyük doğal gaz rezervleri; Rusya, İran ve Katar'da bulunmaktadır. İran, 2011 yılında 159,9 milyar metreküp doğal gaz üretirken 2013 yılında 164 milyar metreküp, 2014 yılında ise 172,6 milyar metreküp üretmiştir. 2017 yılı OPEC verilerine göre İran'ın kesinleşmiş doğal gaz rezervi yaklaşık 33,2 trilyon metreküptür. Doğal gaz ihracatı ise yaklaşık 13 milyar metreküptür (Özbe, 2019).

İran'ın 2017 yılındaki petrol rezervi yaklaşık 157,2 milyar varildir. Dünya petrol rezervlerinin %10,5'ine ve ayrıca OPEC toplam rezervinin %13'üne sahiptir. Petrol rezervi bakımından dünyada ilk sırada Venezuela yer alırken ikinci sırada Suudi Arabistan, üçüncü sırada Kanada ve dördüncü sırada İran yer almaktadır.

Tablo 1: Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı (2001-2018)

Ülkeler	Yıllar		
	2001	2015	2018
Rusya	42,4	32,3	35
İran	26,1	34,0	33,2
Katar	25,8	24,5	24,9
Türkmenistan	2,6	17,5	19,5
ABD	5,2	10,4	8,7
Suudi Arabistan	6,5	8,3	8
BAE	6,1	6,1	5,9
Venezuela	4,2	5,6	6,4
Nijerya	4,6	5,1	5,2
Cezayir	4,5	4,5	4,3
Diğer	39,5	40,3	42
Toplam	167,5	188,6	193,1

Rezerv değerleri trilyon metreküptür.

Kaynak: Petform, www.petform.org.tr (Erişim Tarihi: 27.06.2020)

İran'da çeşitli kapasite ve karakteristikte toplam 10 adet petrol rafinerisi bulunmaktadır. Bunlar; Abadan, Isfahan, Bendar Abbas, Tahran, Arak, Tebriz, Şiraz, Kirmanşah, Levan ve Mescid-i Süleyman rafinerileridir. Toplam ürün işleme kapasiteleri günlük 1,9 milyon varildir. Rafinerilerinde üretimi yapılan benzin (gazolin) ve gaz yağı (kerosen) miktarı günlük 544 bin varildir. 2017'de İran petrol ihracatının %64'ü Asya Pasifik ve %36'sı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Ham petrol rezervlerinin çoğu ülkenin güneybatısında, Irak sınırında ve Basra Körfezi'nde yer almaktadır (Özbey, 2019).

Resmî kurumların hesaplarına göre mevcut tüketim aynı şekilde devam ederse ülke, 2025'te sadece enerji ihracatçısı değil aynı zamanda büyük bir enerji ithalatçısı da olacaktır. Enerji tüketimi özellikle fosil yakıtlar; hava kirliliği

ve iklim değişikliğinin en önemli nedenidir. Bu nedenle ekonomik kalkınma sürecinde enerjinin verimli kullanımı sürdürülebilir kalkınmanın sürekliliği için önemli parametrelerdendir.

Türkiye, Hindistan, Çin, Pakistan gibi ülkelerde kişi başına enerji tüketimi İran'a göre çok daha düşüktür. Örneğin Pakistan'da 159 milyon kişi yılda 62 milyon ton ham petrol tüketirken 80 milyon nüfusa sahip İran, yıllık 127 milyon ton ham petrol tüketmektedir. Kasım 2019'daki veriler dikkate alındığında; İran'ın insan ve araç nüfusu ile eşit olan Türkiye'de günde yaklaşık 16 milyon litre benzin kullanılırken bu ortalama İran'da 96 milyon litre düzeyindedir. Bu aşırı tüketimden dolayı yenilenebilir enerjinin gelişimi ve İran'da optimal enerji tüketimi kültürünün yaygınlaştırılması daha da önemli hâle gelmektedir.

Tablo 2: Petrol Rezervlerinin Dağılımı (2013-2018)

Ülkeler	Yıllar		
	2013	2015	2018
Venezuela	298,3	300,9	303,2
Suudi Arabistan	265,9	266,6	266,2
Kanada	174,3	177,2	168,9
İran	157	157,8	157,2
Irak	150	143,1	148,8
Kuveyt	101,5	101,5	101,5
BAE	97,8	97,8	97,8
Rusya	93,0	102,4	106,2
Libya	48,5	48,4	48,4
Diğer	300,3	311,7	300,5
Toplam	1.686,6	1.707,4	1.698,7

Rezerv değerleri milyar varildir.

Kaynak: Petform, www.petform.org.tr (Erişim Tarihi: 27.06.2020)

2.2. İran’ın Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Genel Bir Bakış

Daha önce kısaca özetlendiği gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı bakımından İran oldukça başarısız bir konumdadır. Ülkede üretilen enerjinin çok küçük bir kısmı yenilenebilir kaynaklardan elde edilmektedir. Toplam enerji üretiminin %1’inden daha az bir kısmı güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve hidroelektrik kaynaklardan elde edilmektedir.

İran topraklarının dörtte birini çöllerin kapladığı göz önüne alındığında İran’daki güneş enerjisi üretimi potansiyeli çok yüksektir. Bu alanların sadece yüzde biri bile fotovoltaik² sistemlerle kaplanırsa üretilen enerji İran’ın yıllık elektrik tüketiminden beş kat daha fazla olacaktır.

İran Yenilenebilir Enerji Örgütünün 26 bölgedeki 45 alanda yaptığı çalışmalara göre ülkede rüzgâr enerjisi potansiyeli 6.500 MW civarında tahmin edilmektedir. Bununla birlikte rüzgâr enerjisi üretme planlarının hayata geçirilmesiyle rüzgâr gücünün 40.000 MW’ın üzerinde olacağı belirtilmektedir.

İran, hidroelektrik kaynaklarından 23.000 ile 42.000 MW’lık enerji üretme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle ülkede, bu sektörün gelişimi için önemli yatırımlar yapılmıştır. Baraj yapımında İran’ın oldukça önemli bir yerinin olduğunu söylemekte fayda vardır. İran’da belirgin bir şekilde gelişmemiş olan diğer yenilenebilir enerji kaynakları ise hidrojen üretimi, deniz dalgaları, biokütle ve jeotermal enerjidir.

Yenilenebilir enerji santrallerinin mevcut durumunu analiz etmek ve bunu geçen yıllara karşı-

laştırarak geliştirilmesi için öneriler sunmak endüstrinin ilerlemesine yardımcı olabilir. En son yayımlanan ve Yenilenebilir Enerji ve Elektrik Verimliliği Kurumu (SATBA) tarafından hazırlanan bir rapora göre İran’da toplam yenilenebilir kapasite 700 MW’a ulaşmış durumdadır, 430 MW’lık kısım ise inşaat hâlinindedir.

3. Stratejik Enerji Elipsinde Jeopolitik Güçlerin Rekabetinin Analizi

İran ve tüm Basra Körfezi dâhil Irak, Türkiye, Ermenistan, güneydeki Arap ülkeleri, Azerbaycan ve Gürcistan, Güney Rusya ve kuzeyindeki Kazakistan topraklarının parçaları ve İran’ın kuzeydoğusu “Stratejik Enerji Elipsi” olarak tanımlanmaktadır. Dünyanın petrol rezervlerinin yaklaşık %70’ten fazlası ve doğal gaz rezervlerinin %40’ı bu bölgede olduğundan burası çok önemli bir bölge olarak görülmektedir. İran da elipsin büyük eksenini Hazar Denizi’ni Basra Körfezi’ne bağlamakla birlikte en çok bu bölgeyi önemsemektedir. Hazar Denizi–Basra Körfezi Eksenine hâkim olmak güçlü ülkeler için her zaman önemli olmuştur. Körfez’den Hazar Denizi’ne doğru uluslararası sistemdeki jeopolitik değişimlerin temelindeki bu durumun, güncel gelişmeler de göz önüne alındığında yeni bir soğuk savaşa gebe olduğu söylenebilir. İran’a uygulanan ambargolar da bu durumun bir örneğidir. Dünyadaki iki önemli jeopolitik güç merkezi ve enerji merkezi olan Basra Körfezi ve Hazar Denizi’nin; stratejik, askerî ve siyasi rekabet açısından önemi büyüktür. Doğal olarak değişimin temeli olan bu iki merkeze hâkim olma çabası yeni bir uluslararası örgütlenmenin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bölgesel ve küresel güçler arasındaki bu

² Güneş enerjisini elektrik enerjisine çeviren sistem.

Şekil 1: Stratejik Enerji Elipsi

rekabet “Büyük Oyun” olarak tanımlanmaktadır. ABD, Rusya, Çin ve bir dereceye kadar Avrupa Birliği gibi güçler eşzamanlı olarak bu bölgede çeşitli politikalar yürütmektedir. Bu Stratejik Enerji Elipsi’ne siyasi ve mezhebi üstünlük ile tamamen hâkim olmak bu elipste en büyük alana sahip ülke olarak İran’ın da en büyük stratejik hedeflerinden biridir (Yazdani ve Tuiserkani, 2012).

4. İslam Devrimi Öncesi ve Sonrası Nükleer Faaliyetler

4.1. İslam Devrimi Öncesi Nükleer Faaliyetler

İran’ın nükleer enerji ile ilgili faaliyetleri aslında İran İslam Devrimi öncesine dayanmaktadır. Bu dönemde başta ABD olmak üzere birçok ülkenin nükleer enerji konusunda İran ile ortak çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir.

Devrim öncesi dönemde İran, nükleer enerji alanında birçok yabancı ülkeden teknik yardım almıştır. Bu ülkeler; ABD, Almanya, Fransa, Kanada, İngiltere, Hindistan ve Avustralya’dır.

İran’da nükleer bilim ve teknoloji kullanımındaki ilk ciddi adım, 5 Mart 1957’de ABD ile Şah rejimi arasında nükleer enerjinin sivil kullanımına ilişkin iş birliği anlaşmasının imzalanmasıyla atıldı. Daha sonra ABD, İran’a nükleer faaliyetlerin geliştirilmesi için ciddi altyapı desteği vererek bu alanda bazı laboratuvarların açılmasında öncülük etti. İran-Almanya nükleer iş birliğinin ilk kaydı 1957’ye dayanmaktadır. Anlaşma, İran Atom Enerjisi Ajansı ile Alman Federal Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı arasında özel bir anlaşma kapsamında, nükleer enerjinin barışçıl kullanımında iş birliğinin geliştirilmesini öngörmektedir. 1969’a gelindiğindeyse Şah rejimi ile Fransa hükümeti arasında nükleer

Tablo 3: Devrim Öncesinde Başlayan Nükleer Projeler

Santral	Açıklama
Buşehr Nükleer Santrali	İki ünite olarak planlandı. Her iki ünite için de Alman firması ile 1.300 MW gücünde bir elektrik sözleşmesi yapıldı. Ancak Almanlar 1979'da kontratı askıya aldı. Birimin inşaat işlerinin %80'i ile elektrik ve mekanik işlerinin yaklaşık %60'ı bitirilmişti.
Karun Nükleer Santrali	İki ünite olarak planlandı. Fransız firması Framatum ile 950 MW'lık santral ile ilgili görüşülerek bu birimlerin protokolleri şirket ile imzalandı. Santral sahası Darhuin yakınında bulunuyordu ancak proje tamamlanamadı.
İsfahan Nükleer Santrali	İki ünite olarak planlandı. Bu iki santrali inşa etme anlaşması, her biri 1.290 MW kapasiteli olacak şekilde Alman KWU Şirketi ile imzalandı ancak başarısız oldu.
Saveh Nükleer Santrali	İki ünite olarak planlandı. Bu iki santrali inşa etme anlaşması, her biri 1.290 MW kapasiteli olmak üzere Alman KWU ile imzalandı ancak başarısız oldu.

enerjinin barışçıl kullanımı için Bilimsel, Teknik ve Endüstriyel İş Birliği Anlaşması imzalandı. Anlaşma'ya göre Fransa eğitim konusunda teknik yardım sağlayacak ve bu iki ülke, tesisin kurulması ve tamamlanması için iş birliği yapacaktı fakat Anlaşma hayata geçirilemedi.

1972'de İran ve Kanada, Ottawa'da nükleer enerjinin barışçıl kullanımı için bir iş birliği anlaşması imzaladı. Bu anlaşma 16 Ocak 1973 tarihinde İran Ulusal Meclisi tarafından onaylandı. Bu anlaşma kapsamında atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılacağı taahhüt altına alındı. Ekim 1975'te, İngiliz Rossing Şirketi ile uranyum dönüşümü ve uranyum depolaması için bir sözleşme imzalandı. İran ve Hindistan, 1976 yılında Mumbai'de nükleer enerjinin barışçıl kullanımı için bir ortaklık anlaşması imzaladı. Bu anlaşma 1977 yılında İran Meclisi tarafından onaylandı. 1977'de Avustralya ile görüşmeler yapıldı. Avustralya AUSTIREX Şirketi, uranyumun çıkarılması ve ihracatı için İran açısından

önemliydi çünkü Şirket büyük uranyum üreticilerindendi ve uranyum satın almak amacıyla bir anlaşmaya varıldı. İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi sonrasında bu anlaşma da ertelendi.

İran ile yabancı şirketler arasında 1974'ten 1978'e kadar sekiz nükleer enerji santralinin inşaat sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşmeler kapsamında yapımına başlanan tesisler Tablo 3'te gösterilmektedir.

4.2. İslam Devrimi Sonrası Nükleer Faaliyetler

İslam Devrimi'nden bu yana İran'ın nükleer teknolojiye ulaşma çabaları Devrim öncesi ülkenin; ulusal ve ekonomik çıkarları ile İran'ın sürdürülebilir enerji kaynaklarının gelecekteki ihtiyaçlarıyla ilgili yürütülen politikalarından kaynaklanmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer programı esas olarak dört eksene odaklanmıştır.

4.2.1. Nükleer Araştırma Reaktörleri

Tahran Araştırma Reaktörü: 5 MW gücündeki bu hafif su reaktörü, 1967'de devreye sokuldu. Reaktör yakıtı 1993 yılında yüksek zenginleştirme derecesinden düşük zenginleştirme derecesine dönüştürüldü. Tahran Reaktörü "reaktör fiziği, nötron fiziği ve farklı kırımlerin malzemeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi" üzerine temel bir araştırma alanı sunmaktadır. Ayrıca uzman insan kaynağının eğitiminde de çok önemli bir rol oynamaktadır. Tahran Reaktörü'nün ana hedeflerinden biri tıbbi ve endüstriyel kullanım için çeşitli radyoizotopların üretimidir.

Sıfır Güçlü Ağır Su Araştırma Reaktörü: Bu reaktörün tasarımı ve inşası 1985'ten beri gündededir. 1995 yılında montaj işi tamamlanmıştır. 100 watt'lık reaktör, nitelikli insan yetiştirmek ve nükleer reaktörler tasarlamak için bilgisayar kodu kullanmak üzere tasarlanmıştır.

Minyatür Araştırma Reaktörü: Bu 30 KW'lık hafif su reaktörü, 1994 yılında devreye alınmış ve çalıştırılmıştır. Reaktör; eğitim ve araştırma faaliyetlerinde kullanılmak üzere nükleer bilim ve teknoloji eğitimi, malzeme analizi ve radyoizotop hazırlığı geliştirmek üzere tasarlanmıştır.

Arak Ağır Su Araştırma Reaktörü: Projenin temel tasarımı 2002 yılında tamamlanmıştır. İnşaat çalışmaları 2004 yılından bu yana devam etmektedir.

4.2.2. Enerji Üretiminde Nükleer Reaktörler

İran İslam Cumhuriyeti'nin enerji üretimini geliştirmek için ortaya koyduğu en önemli

planlarından biri nükleer enerji üretimidir. Yeni enerji santrallerinin inşası ile ilgili olarak 2007 yılında Atom Enerjisi Teşkilatı Başkanı, Darhuhin'deki santralin tasarım ve inşaatının hızlandırılacağını söyledi ve 2.000 MW'lık birimin kurulmasına karar verildiğini ayrıca diğer tesislerin kurulma yerleri için de gerekli araştırmaların yapılacağını belirtti.

4.2.3. Nükleer Yakıt Çevrimi

İran'ın nükleer projelerindeki önemli hedefi çeşitli nükleer santraller kurarak yeterli miktarda nükleer enerjiye sahip olmaktır. Nükleer yakıt çevrimi faaliyetleri arasında; uranyumun bulunması ve çıkarılması, uranyum bileşiklerinin işlenmesi, uranyumun zenginleştirilmesi ve yakıt düzeneklerinin yapımı yer almaktadır. Yezd'de yürütülen Saghand Projesi uranyumun çıkarılması bağlamında örnek olarak gösterilebilir (Made for Mine, 2012).

4.2.4. Nükleer Enerji ile İlgili Diğer Önemli Konular

İran İslam Cumhuriyeti, nükleer enerji santrali kurmayı ve nükleer yakıt üretmeyi planlamanın yanı sıra nükleer enerjinin farklı alanlarda barışçıl kullanımı için çeşitli araştırma, üretim ve servis merkezleri kurmak için de çalışmaktadır. Bazı ülkelere göre İran'ın esas amacı nükleer silah üretmektir. Yürütülen faaliyetlerin nükleer silah üretimine yönelmesinden birçok ülke endişe duymaktadır. İran'da yürütülen nükleer faaliyetlerle ilgili öne çıkan diğer kurumlar ve nükleer enerji çalışmaları bağlamında önem arz eden kavramlar hakkında bazı bilgiler Tablo 4'te özetlenmiştir (Gharib Abadi, 2007).

Tablo 4: İran'da Nükleer Faaliyetlerle İlgili Öne Çıkan Diğer Konular

Kavram-Tesis	Açıklama
Radyoizotoplar	İran'da radyoizotoplar alanındaki araştırma ve üretim faaliyetleri çoğunlukla Tahran Nükleer Araştırma Merkezinde ve Karaj Nükleer Tarım ve Nükleer Tıp Merkezinde yürütülmektedir.
Tahran Nükleer Araştırma Merkezi	5 MW gücünde bir araştırma reaktörüne, donanımlı laboratuvarlara ve gerekli tesislere sahip olan Nükleer Araştırma Merkezi, İran'daki radyo ve endüstriyel kaynakların üretimi ve kullanımı için teknik bilgilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.
Karaj Nükleer Tarım ve Tıp Araştırma Merkezi	Siklotron Hızlandırıcı, her türlü radyoizotop üretmek, temel ve uygulamalı nükleer araştırmalar yapmak için Karaj Nükleer Tarım ve Tıp Araştırma Merkezi 1991 yılında kuruldu. Siklotron hızlandırıcısını kullanan tesis; tıbbi, tarımsal ve endüstriyel uygulamalar için çeşitli radyoizotoplar üretme kapasitesine sahiptir. Nükleer tarım araştırma faaliyetleri, Karaj Nükleer Tarım ve Tıp Araştırma Merkezindeki gelişmiş ve donanımlı laboratuvar tesisleriyle tarımsal sorunların çözülmesine yardımcı olmak amacıyla nükleer enerji kullanılarak barışçıl bir şekilde yürütülmektedir.
Arak Ağır Su Üretim Kompleksi	2006 yılında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad tarafından açılmıştır. Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Gulam Rıza Ağazade'ye göre kompleksin kapasitesi başlangıçta sekiz tondu ve zamanla kapasitesi artarak dokuz ton ağır suya ulaştı.
Elektron Hızlandırıcı	Bu hızlandırıcı, 1999 yılından beri Yezd'deki Radyasyon Süreci Araştırma Merkezinde endüstrilere radyasyon hizmetleri sağlamak, araştırma ve uygulama projeleri yürütmek için kullanılmaktadır.
Statik Elektrik Hızlandırıcı	Bu cihaz 1978'de Tahran Nükleer Araştırma Merkezinde kurulmuştur ve kullanılmaya devam etmektedir.
Gama Radyasyonu	Tıbbi ürünleri sterilize etmek, gıda ışınlanması ve polimer malzemelerin özelliklerini değiştirmek için gama ışınması kullanılması, Atom Enerjisi Örgütünün 1984'te Gama Radyasyon Merkezi adlı bir gama ışınım kompleksi kurmasına neden olmuştur.
Nükleer Atıklar	Nükleer, güvenlik ve enerji üretim faaliyetlerinin genişletilmesi, Buşehr Enerji Santrali'nin devreye alınmasıyla birlikte Atom Enerjisi Teşkilatı tarafından 2002-2003 yılında, atıklar için ulusal bir atık yönetimi geliştirilmiştir.

Uluslararası yaptırımlara ve baskılara rağmen Ekim 2019'da "Avrupa'da Nükleer ve Radyolojik Acil Durumlara Hazırlık ve Müdahale" başlıklı ortak bir İran-AB çalıştayı düzenlenmiştir. Sonuç olarak KOEP'e (Kapsamlı Ortak Eylem Planı) nükleer güvenliği ilerletmede kilit bir unsur olarak değinilmiştir. Ayrıca gelecekte nükleer tesislerin güvenli bir şekilde işletilmesi için İran-AB olarak seminer ve çalıştayların yapılmasına karar verilmiştir. Çalıştayıdaki diğer konular arasında nükleer ve radyolojik olaylarda kriz yönetimi de ele alınmıştır. Lüksemburg Sağlık Bakanlığı Radyasyondan Korunma Bölümüne, acil veri yönetim merkezine, radyokimyasal analiz laboratuvarına, hava radyasyon ölçüm istasyonuna ve santrallerde kaza durumunda kullanılan ekipmanlara ziyaret düzenlenmiştir.

5. İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları

İran, barışçıl amaçlarla nükleer enerji ürettiğini iddia etse de Batılı güçler bu iddiayı inandırıcı bulmamaktadır. İran'ın nükleer enerji üretmesi, Batılı güçlerle yaşadığı geçmiş ve çıkar çatışmaları sorununun diğer boyutlarını oluşturmaktadır. Sorunun kısa vadede çözülemeyeceği ya da sıcak çatışmaya döneceği beklentisi, bölgesel tansiyonu sürekli yükseltmekte ve güncel gelişmelerin de sorunu tetikleyebileceği öngörülmektedir. Konuyla ilgili Obama Dönemi'nde imzalanan KOEP, Trump'a göre İran'ı bu konuda daha da güçlendirmiştir.

İran'ın izlediği nükleer faaliyetlerle ilgili olarak ülkeler iki gruba ayrılabilir: Batılı güçler ve geleneksel müttefikler (Rusya ve Çin). Birçok Batılı güç, İran'ın barışçıl amaçlı ola-

rak kullanmak için elde etmek istediği nükleer enerjiye karşı çıkarken Rusya ve Çin gibi bazı ülkeler İran'ı kendi çıkarları doğrultusunda desteklemektedir (Akbaş ve Baş, 2013).

Trump, Mayıs 2018'de ABD'nin KOEP'ten çekildiğini açıkladıktan sonra İranlılar, nükleer taahhütlerinin azalmasını Batı'nın planlarına karşı bir kazanç olarak görmektedir. Ocak 2020'de Avrupalı güçlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve Anlaşma dosyasını Güvenlik Konseyine teslim etmesi hâlinde İran, bu ülkeleri Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan (NPT) çekilmekle tehdit etmiştir.

5.1. Obama Dönemi Yaptırımları

Obama yönetiminin İran'a yaptırım hedefi, İran'ın ihracatını azaltmak ve uluslararası finansal sistem tarafından satılan petrol için para transferini engellemektir. Obama İran'ın SWIFT sistemini kullanmasını kısıtlayarak İran petrol endüstrisi üzerindeki yaptırımı daha da ağırlaştırdı. Çünkü İran bu koşullar altında petrol ihraç etse bile parasını alamaz ve para transferi gerçekleştirilemezdi. Obama Dönemi'ndeki boykot nedeniyle İran, bölgedeki ekonomik büyümesini ve politik etkisini artırmak için petrol, gaz ve petrokimya ürünlerinin satışından elde ettiği paraya ihtiyaç duymuştur. Ancak yaptırımlar İran'ın petrol ihracatını azaltmış, LNG projelerinin tamamlanmasını engellemiş ve İran, küresel LNG pazarından yeterli pay alamamıştır.

İran, LNG ihraç ederek Avrupa doğal gaz pazarına girmeyi amaçlamaktadır. İran'ın LNG üretme planlarından biri, Umman LNG tesisini kullanmaktır. Tesis için gerekli olan gaz,

İran-Umman doğal gaz boru hattı tarafından sağlanacaktır. Boru hattı, yaptırımlar nedeniyle henüz faaliyete geçememiştir. Ayrıca İran, LNG üretmek için LNG'ye özel gemileri kullanmayı düşünüyordu. Ancak yaptırımlar İran'ın bu teknolojiye sahip ülkelerle bir anlaşma yapmasını engelledi.

5.2. Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)

Avrupa Birliği (AB) tarafından üzerinde çalışılan, 12 yıllık diplomasinin ürünü olan ve BM Güvenlik Konseyinin 2231 sayılı kararı çerçevesinde oy birliği ile onaylanan KOEP, bölgedeki güvenliği sağlamak üzere nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik oluşturulan küresel sistemin önemli bir unsurudur. AB, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun (IAEA) İran'ın nükleer konularla ilgili barışçıl çerçevede kalması gibi tüm taahhütlerini kapsamlı ve sıkı bir izleme sistemiyle takip ettiğini vurgulamaktadır. AB, KOEP'in tüm maddelerinin uygulanması konusunda taahhütte bulunarak yaptırımların kaldırılmasının İran halkının çıkarları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. AB, ABD'yi KOEP taahhüdünü sürdürme konusunda ve daha ileri adımlar atmadan önce bu adımların Birleşik Devletlerin, ortaklarının ve bölgenin güvenliği üzerindeki etkilerini dikkate almasını teşvik etmektedir. AB, ciddi bir nükleer tehdit anında KOEP'i uluslararası nükleer balistik füzeler yayılmanın önlenmesi mimarisinin temel direği olarak korumaya karardır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2020).

5.3. ABD'nin KOEP'ten Çıkması ve İran Enerji Sektörüne Yönelik Yeni Yaptırımları

Trump yönetiminin KOEP'ten ayrılması ve İran'a yeni yaptırımlar getirmesinin amaçlarından biri, daha fazla enerji ihracatı için gerekli koşulları sağlama ve ABD'nin enerji endüstrisini güçlendirmeye yardımcı olmaktır. 2018 yılında, ABD günde 3 milyon varilden fazla petrol ve kondensat ihraç etmiştir. Güney Kore, İran'dan büyük miktarlarda gaz ürünleri ithal etmektedir. Dolayısıyla ABD, Obama Dönemi'nde Güney Kore'ye istenilen miktarda LNG ihracatı yapamamıştır. ABD, Güney Kore'ye yapılan LNG ihracatını artırarak İran'dan petrol ve doğal gaz ithalatını azaltmak istemektedir ve böylece İran, Doğu Asya pazarındaki müşterilerinden birini kaybedecektir.

İran hafif ham petrolünün kimyasal özelliklerinin, Amerikan ham petrolünün özelliklerinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Eğer bunlar benzer olsaydı ABD ham petrol pazarının İran ham petrolüne kısmen alternatif olması mümkün olacaktı. İran petrol endüstrisinin üzerindeki yaptırımlar göz önüne alındığında İran'ın enerji pazarındaki ithalatçıları ve Rusya gibi büyük rakiplerinin politikaları dikkate alınmalıdır. Amerika'nın hedefi baskıyı artırmak, İran'ın hedefi ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krize bir çözüm bulmaktır (Golmohammadi, 2018).

5.4. Diğer Ülkelerin Durumları

ABD ile İran arasında yakın dönemde tansiyonun giderek arttığı gözlemlenmektedir. ABD'nin KOEP'ten çekilmesi sonrası uygu-

lamaya aldığı yaptırımlar başta petrol olmak üzere birçok mal ve hizmeti ve ayrıca finansal aracılık hizmetlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda ekonomik olarak giderek sıkışan İran'ın KOEP'te yer alan yükümlülüklerini peyderpey askıya aldığı ve ayrıca vekil güçleri aracılığı ile bazı eylemlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. ABD'nin uyguladığı yaptırımlar karşısında üçüncü ülkelerin enerji ve diğer hususlarda takındıkları tutumların incelenmesi faydalı olacaktır.

5.4.1. Çin

Çin, İran'ın en büyük petrol müşterilerinden biridir. İran'dan 2017 yılında günde ortalama 780.000 varil petrol ithal etmiştir. Çin'in büyüyen ekonomisi için gereken enerjiyi güvenilir kaynaklardan sağlamak ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ulusal enerji politikasının temelini oluşturmaktadır. Çin şirketleri, boykottan önce İran'ın enerji endüstrisinde aktif bir roldeydi ve Çin, kendi ekonomisini büyütmek ve stratejik çıkarlarını korumak için İran'ın enerji sektöründe aktifti. Hürmüz Boğazı dâhil enerji kaynaklarının ve enerji iletim yollarının kontrolü her zaman büyük güçlerin odağı olmuştur. Çin'in ekonomisi ve dış politikası için enerji güvenliğinin önemi göz önüne alındığında Çin, İran'dan petrol ithal etmeye devam etme eğilimindedir. Fakat Çin, ABD ile daha az gerilimli ülkelere petrol ve doğal gaz ithal etmeyi tercih etmektedir. Bu duruma rağmen İran'la petrol ve doğal gaz endüstrisine yatırım anlaşması imzalamıştır.

Temmuz 2020'de uluslararası basın organlarında gündeme gelen İran ile Çin arasında imzalandığı iddia edilen stratejik iş birliği anlaşması oldukça önemli bir husustur. Bu anlaşma ile baş-

ta enerji sektörü olmak üzere altyapı ve diğer birçok alanda önümüzdeki 25 yıllık süreçte Çin'in İran'da parasal olarak 400 milyar ABD doları değerinde yatırım yapması beklenmektedir.

5.4.2. Hindistan

Hindistan, İran'ın en büyük ikinci petrol ithalatçısıdır. 2019'da İran'dan günde yaklaşık 658.000 varil petrol ithal etmiştir. İran'dan petrol ithal etmenin yanı sıra Hindistan, İran'ın petrol ve gaz projelerine katılmakla da ilgilenmektedir. Suudi Arabistan, Hindistan enerji pazarında aktif bir diplomasiye sahiptir. Bu yatırımları, Hindistan dış politikasını etkilemek ve İran'ın Hindistan enerji pazarındaki rolünü azaltmak için kullanmaktadır. Hindistan, ABD'den de petrol ithal etmektedir. Gelecekte ABD'nin Hindistan'a petrol ihracatının artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca ABD LNG'sini Hindistan'a ihraç etmek için 20 yıllık bir sözleşme imzalamıştır. Hindistan'ın enerji planında ABD petrol ve LNG payının artması ve yaptırımların devam etmesi amaçlanmaktadır. Bu durum İran'dan Hindistan'a yapılan ihracatın daha düşük olması anlamına gelmektedir. İran; indirim yapmak, petrolünü İran tankerleriyle taşımak ve Hindistan için petrol tankerleri sigortası maliyetini düşürmek gibi teşviklerle Hindistan pazarını korumayı hedeflemektedir. Ancak bu teşviklerin İran'ın Hindistan pazarındaki payını ne kadar koruyabileceği belirsizdir. Nisan 2019'da Donald Trump İran'ın petrol alıcılarını, bu ülkeden petrol ithalatını devam ettirenlerin ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalacakları hususunda bir kez daha uyarmıştır. Hindistan'ın, OPEC ülkelerinden petrol ithalatını azaltıp ABD'den yaptığı ithalatı artırmaya karar verdiği gözlemlenmektedir.

5.4.3. Avrupa Birliği

AB’nin enerji güvenliği her zaman dış politikasının temel ilkelerinden biri olmuştur. Yapırım öncesinde Avrupa ülkeleri İran’dan günde ortalama 500.000 varil petrol ithal etmekteydi. Obama Dönemi’nde 19 Kasım 2011 tarihinde ABD Hazine Bakanlığı; İran’ın merkez bankasıyla birlikte petrokimya, finansal işlemlerini ve ulaşım sektörünün altyapısını boykot etti. İran bu yaptırımlar öncesinde orta vadeli bir plan hazırlayarak AB’ye gaz ihraç etmeyi planlamaktaydı. Ancak ülke içindeki yüksek enerji tüketimi ve aktif alanlarda enerji santrallerinin üretimini artırmak için gereken yatırım eksikliği nedeniyle İran gazının Avrupa’ya gönderilmesi ile ilgili planın şu an hayata geçirilmesi zor gözükmektedir. İran’da bulunan çok sayıda enerji şirketi ABD yaptırımlarının yeniden devreye girmesi ile İran’ı terk etmiştir. Dolayısıyla Avrupa firmalarının İran enerji sektöründe aktif rol oynama istekleri yarım kalmıştır. Küresel ölçekli Avrupalı enerji şirketleri belirli düzeyde yatırıma başlamış olmasına rağmen bu yaptırımlarını sonlandırmıştır. Avrupa’nın gaz tedarikinde Rusya’ya alternatif olma potansiyeli ve ayrıca nispeten İran gazının daha ucuza mal olması gibi nedenlerle İran’ın tercih edilmesi akılcı gözükmektedir. Ancak Avrupa ülkeleri şu an ABD ile gerilimi göze alamamaktadır. Şu anda İran gazını sadece Türkiye ve Irak almaktadır.

5.4.4. Rusya

Petrol ve gaz üreten en büyük ülkelerden biri olan Rusya, İran’a uygulanan yaptırımlardan dolayı pazar payını genişletme şansı yakalayaarak bu durumdan ekonomik anlamda faydalanan ülkelerden biridir. Öte yandan İran ile Rus-

ya’nın petrol şirketleri arasında 2017 yılında Kalkınma Planı Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu Sözleşme’yle İran ve Rusya, petrol ve gaz sektörlerinde iş birliğini sürdürmeye istekli olduklarını ortaya koymuştur. Bu Sözleşme’de ayrıca Rusya, İran’da bu alanlarda 50 milyar dolarlık yatırım yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Rusya İran’daki yatırımlarını önemsemekte ve ABD’nin bölgede güçlenmesini istememektedir. Bu yüzden İran’a uygulanan yaptırımların kaldırılmasını istemektedir.

Rus şirketleri, siyasi gelişmelere göre Rusya’nın hedef pazarını tehdit etmeyen sahalarda yatırım yapmayı amaçlamaktadır. Ancak Rus şirketlerinin teknoloji açısından Avrupa şirketlerinin gerisinde kaldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

6. Türkiye-İran Enerji İlişkileri

1990’larda Türkiye, İran dâhil birçok komşusuyla problemleri bir dönem geçirmişti. Yaşanan bu sürecin ardından 2002 yılında kurulan yeni hükümetin dış politika yapıcılarının “komşularla sıfır sorun” olarak adlandırdığı politika sayesinde komşularıyla ilişkilerini daha sağlam bir zemine oturtmayı hedeflemiştir. Bu politikalar çerçevesinde Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler, tarihinin en iyi dönemini yaşamıştır. Ancak her ne kadar iki ülke arasındaki ilişkiler gelişse de ülkelerin birbirleri için ekonomik önemine bakıldığında herhangi bir bağımlılık ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye dış politikasının İran ile arasında karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratma hedefi gerçekleşmemiştir. İki ülke arasında köklü geçmişe dayanan bölgesel rekabet, eko-

nomik ilişkilerin sahip olduğu potansiyelin gerçekleşmesine engel olmaktadır (Özbe, 2019).

2001 Krizi'nin ardından ekonomideki dönüşümle birlikte kendini toparlayan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren yüksek büyüme rakamları yakalamayı başarmıştır. Ekonominin büyümesi enerji talebinin de artmasına neden olmuş ve zaten yüksek olan enerji ithalatı daha da artmıştır. Birincil enerji talebinin %50, elektrik tüketiminin iki ve doğal gaz tüketiminin üç kat artması Türkiye'yi son 10 yılda Çin'den sonra enerji talebi en çok artan ülke yapmıştır. Türkiye'nin enerji talebini karşılamak için başvurduğu kaynak ülkelerden birisi de enerji zengini İran'dır. İran'la 8 Ağustos 1996 tarihinde imzalanan anlaşma gereği 25 yıl süreli ve 10 milyar m³/yıl (plato periyotta) gaz alınması öngörülmüştür. Anlaşmayla 2001'de başlaması planlanan gaz alımlarının 2007'de plato miktarına ulaşması planlanmıştır. Türkiye, 2001 yılından günümüze kadar pek çok problem yaşanmasına rağmen günümüzde talep ettiği doğal gazın önemli kısmını İran'dan ithal etmektedir. Elektrik üretiminde birincil kaynak olarak doğal gazın kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda İran'ın Türkiye için önemi açığa çıkmaktadır. Türkiye'nin enerji ithalatının iki ülkenin ticari hacminde büyük bir paya sahip olması enerjisi, Türkiye-İran ilişkilerinin en önemli konularından biri yapmaktadır.

ABD'nin, 2019'da İran'a ambargo başlatmasının ardından Türkiye'nin petrol ve doğal gaz ithalat stratejisi de dalgalanmaya başlamıştır. Örneğin TÜPRAŞ, İran petrolünü teknik özellikleri nedeniyle tercih etse de Nisan 2019'da ABD yaptırımları sonrasında İran'dan yaptığı ithalat düşmeye başlamıştır. İran'dan

ham petrol ithalatı yapan TÜPRAŞ, petrol ithalatını tümüyle kesmeye karar vermiş ve yeni ham petrol tedarikçisi olarak Irak, Rusya gibi ülkeler ile kısmen Suudi Arabistan'ı listeye almıştır. Öte yandan BOTAŞ'ın İran'dan uzun yıllara yayılmış, "al ya da öde" yaptırımlı sözleşmeye dayanan doğal gaz alımı devam etmek zorundadır. Türkiye, Anlaşma'ya uymazsa Anlaşma kapsamında ekonomik zarara uğrayabilir. Bu nedenle Türkiye, yapacağı bu ithalatı ABD yaptırımlarının kapsamı dışında tutacaktır.

Azerbaycan ve üç ülke daha Mart 2020'de Türkiye'ye gaz ihracatı konusunda Rusya'ya geçmiş Haziran 2020'de ise Azerbaycan, Türkiye'ye en çok gaz tedarik eden ülke olmuştur. Siyasi gelişmelere göre Türkiye, İran'la ticari ilişkilerine ve İran'ın enerji kaynaklarını ithal etmeye devam ederse ABD'nin ekonomik baskılarının daha da şiddetleneceği ihtimalini ve Rusya-İran eksenini stratejik bağları etkileyecek risklerin ortaya çıkacağını göz önüne almalıdır (Pulat, 2014).

7. Sonuç

İran'a uygulanan yaptırımlar, ekonomik ve politik baskılara neden olmuş aynı zamanda ABD'nin petrol ve gaz ihracatını artırarak İran'ın bölgesel gücünü azaltmıştır. İran'ın düşük petrol fiyatları ve ihracatı, politik meşruiyetini de tehdit etmektedir. İran, yabancı yatırımcı ve teknoloji açısından gelişmiş tesisler olmaksızın üretimini ve petrol ihracatını artıramaz ve döviz kazançlarındaki düşüş, İran'ın ekonomik durumunu doğrudan olumsuz şekilde etkiler. Doğal gaz sektöründe eğer yeterince üretmezse ve iç tüketimini azaltamazsa gazının büyük müşterisi Türkiye'yi bile kaybedebilir.

Amerika'nın uyguladığı LNG yatırımlarının, OPEC üyesi olan İran üzerinde yakın zamanda ciddi bir etkiye neden olması beklenmektedir. ABD, uyguladığı yatırımlarla İran'ın petrol ihracatını sıfıra düşürmeyi hedeflemektedir. Ocak 2020 itibarıyla İran'ın petrol ihracatının yatırımlar öncesine göre %80-85 civarında düştüğü görülmektedir. İran 2020 yılında az da olsa devam ettirebildiği ihracatını sürdürmeye çalışmaktadır. Son aylarda giderek artan tansiyon dikkate alındığında İran, dış politikasındaki sorunları çözemezse petrol ve doğal gaz üretimi ve ihracatı konusunda zor bir dönemle karşı karşıya kalabilir. Böylece İran'ın ekonomik ve bölgesel gücü ciddi anlamda gerileyebilir.

Körfez bölgesinde son bir yıldır devam eden gerginlik, belirsizlikleri artırmaktadır. İran'ın ABD'nin KOEP'ten çekilmesi ve yatırımları devreye koyması İran'ı, Anlaşma'da yer alan

taahhütleri adım adım askıya almaya itmiştir. Ayrıca İran'ın vekil güçleri ile yaptığı bazı eylemler ve ABD'nin bunlara sert bir şekilde karşılık vermesi, durumu daha da gerginleştirmiştir. Koronavirüs salgınının gerek küresel ekonomide gerekse de enerji piyasalarında yarattığı belirsizliğin bir süre daha devam edeceği düşünüldürse İran'ın gerek yatırımlar gerekse de salgının neden olduğu yıkıcı etki ile baş etmesi gerekeceği gözlemlenmektedir.

İran'ın enerji üretimi bakımından çok önemli kaynaklara sahip olmasına rağmen ülkede aşırı enerji tüketimi enerji planlaması yapmayı zorlaştırmaktadır. Enerji ile ilgili devletin sunduğu cömert sübvansiyonlar aşırı tüketime neden olmaktadır. Bu bağlamda enerji konusunun hem dış hem de iç dinamikler etrafında dalgalanmaya devam edeceği öngörülebilir.

Kaynaklar

- Abdollahpour, S. (2016). İran İslam Cumhuriyeti ulusal enerji komitesinin tanıtımı, enerji politikası ve planlaması. *Enerji Politikası Çalışmaları*. 4056. <http://iranenergypolicy.blog.ir/> (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020).
- Akbaş, Z, Baş, A. (2013). İran'ın nükleer enerji politikası ve yansımaları. *International Journal of History*. 1309-4688. <https://www.researchgate.net/publication/299436736>
- Aminzadeh, A. (2014). İran'daki yenilenemeyen enerjinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerinin araştırılması. İran Uzman Konferanslar Yayını. 4(21). https://www.civilica.com/Paper-ENERGYCONF04-ENERGYCONF04_021
- Avrupa Birliği resmî websitesi. <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/federica-mogherininin-kapsamli-ortak-eylem-planinin-koep-iran-nukleer-anlasmas> [Erişim Tarihi: 27.06.2020].
- Gharib Abadi, K. (2007). Dokuzuncu hükümetin nükleer başarıları. *Magiran*. 38(61). <https://www.magiran.com/article/1572833> (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020).
- Golmohammadi, V. (2018) .Türkiye ve ABD'nin İran'a yaptırımları. İran Diplomasisi. <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1978226/> (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020)
- Khabar online. (2019, 6 Şubat). <https://khabaronline.ir/news/1225811> [Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020].
- Made for Mine. (2012, 13 Eylül). <https://p.dw.com/p/16Mya> [Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020].
- Özbey, H. (2019). İran'a yönelik yaptırımlar: Türkiye - İran enerji ilişkilerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/818841>
- Pulat, A. (2014). Türkiye-İran enerji ilişkileri. *Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/36902> (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020)
- Yazdani, E., Tuiserkani, M. (2012). Stratejik enerji elipsinde jeopolitik güçlerin rekabeti. *Coğrafi Araştırmalar Dergisi*. 103, 17691-1. <http://ensani.ir/fa/article/313927/>

“Tanıtım nüshasıdır, para ile satılamaz.”
“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5’inci maddesinin
2’nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.”

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Orta Doğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Orta Doğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Balgat - Çankaya - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir."